

УДК 330.101

Співак Я.О.*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри управління навчальними закладами
Донбаського державного педагогічного університету***Лазаренко Д.О.***доктор економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту
Донбаського державного педагогічного університету*

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

У статті розкрито сучасні теоретичні підходи до вивчення проблеми енергозбереження в Україні і безпосередньо в агропромисловому комплексі. Зроблено аналіз причинно-наслідкових факторів процесу енергозбереження, запропоновані основні напрями екологічної стратегії України. Доведена доцільність поетапного здійснення державної екологічної політики.

Ключові слова: енергозбереження, ресурсозберігаючі технології, еколого-економічна політика, екологізація виробництва, агропромисловий комплекс.

Спивак Я.О., Лазаренко Д.А. ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ УКРАИНЫ

В статье раскрыты современные теоретические подходы к изучению проблемы энергосбережения в Украине и непосредственно в агропромышленном комплексе. Сделан анализ причинно-следственных факторов процесса энергосбережения, предложены основные направления экологической стратегии Украины. Доказана целесообразность поэтапного осуществления государственной экологической политики.

Ключевые слова: энергосбережение, ресурсосберегающие технологии, эколого-экономическая политика, экологизация производства, агропромышленный комплекс.

Spivak Y.O., Lazarenko D.O. ENERGY SAVING AS ONE OF DIRECTIONS ENVIRONMENTAL STRATEGY OF UKRAINE

The article deals with modern theoretical approaches to the problem of energy conservation in Ukraine and directly in the agricultural sector. The analysis of the cause – effect factors of energy saving process, the basic directions of environmental strategy of Ukraine. The expediency of the phased implementation of the state environmental policy.

Keywords: energy saving, energy saving technologies, ecological and economic policy, greening of production, agro-industrial complex.

Постановка проблеми. До одного із важливих повноважень Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України належить піклування про охорону довкілля, проголошене в Конституції України, що окреслює екологічну політику нашої держави. На сьогодні спостерігається активний розвиток екоцентричної парадигми розвитку суспільства України упродовж кінця ХХ–початку ХХІ ст., адже нормативні документи несуть у собі чіткі інструкції стосовно запровадження екологічної політики в країні. У всіх без винятку міжнародних та внутрішніх українських документах основним шляхом реалізації екологічних вимог сьогодення вказується енергозбереження. Саме енергозбереження стало найбільш актуальною проблемою для усього світу. Світове співтовариство стурбовано тим, що діяльність людини руйнує оточуюче середовище, змінює клімат та призводить до виснаження природних енергетичних ресурсів.

Відомо, що зростання споживання енергії, зміна клімату та екологічні проблеми тісно пов'язані між собою, оскільки виробництво енергії шляхом спалювання викопних видів палива супроводжується виділенням в атмосферу вуглекислого газу, метану, оксидів азоту, що створюють парниковий ефект. Забруднення атмосфери шкідливими речовинами – продуктами спалювання палива, є одним з основних негативних факторів, що впливають на здоров'я населення планети. З метою уповільнення глобальної зміни клімату, зниження шкоди здоров'ю населення приймаються міжнародні угоди про скорочення викидів в атмосферу. Прикладом такої угоди є Кіотський протокол до рамкової конвенції ООН про

зміну клімату (Кіото, 11.12.1997 р.), за яким промислово-розвинені країни добровільно взяли на себе зобов'язання зі скорочення викидів парникових газів. Основним предметом регулювання Протоколу є заходи щодо скорочення викиду CO₂, у зв'язку з чим особливого значення набувають заходи з наенергоощування традиційних енергопотужностей, а з використання енергозберігаючих технологій та відновлювальних енергоресурсів.

Актуальність енергозбереження в національному масштабі – на рівні окремих держав – пов'язана як з необхідністю поліпшення екології (скорочення викидів забруднюючих речовин), так і з забезпеченням енергетичної безпеки і конкурентоспроможності національних економік. При цьому для країн з обмеженими власними запасами копалин паливних ресурсів енергетична безпека означає запобігання залежності економіки від імпорту палива. Для того, щоб знизити залежність економіки від імпорту палива при одночасному скороченні емісії парникових газів, багато країн пріоритетом своєї політики роблять перехід на відновлювані джерела енергії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох дослідженнях сучасних вчених-економістів, екологів, геологів (Т. Гардашук, М. Гладкий, Н. Єпішков, А. Коновалов, В. Кострицький, І. Леснікова, М. Лукіних, В. Скребець, В. Чайка та ін.) особлива увага приділяється питанням енергозбереження та сучасній екологічній стратегії України. Наша країна відрізняється високим рівнем енергоємності: витрачає більше енергії на одиницю валового внутрішнього продукту (ВВП). Високий показник енергоємності – кількості енергії, витраченої на одиницю

випуску продукції або виконаних робіт – пов'язаний із впливом великого числа факторів, однак разом з тим, за оцінками фахівців, споживання енергії в Україні приблизно на 20%-25% вище, ніж в інших країнах з подібними рівнем доходів, територією, кліматичними характеристиками та структурою.

Слід зазначити, що висока енергоемність свідчить про неефективне використання енергоресурсів, що в свою чергу робить негативний вплив на економіку країни, її енергетичну безпеку, на навколишнє середовище. Багато досліджень (А. Коновалов, М. Лукіних, Н. Семін, В. Чайка та ін.) говорять про те, що потенціал зниження енергоемності в Україні настільки великий, що його реалізація може привести до економії 40% повного споживання енергії (і відповідно скорочення викидів вуглекислого газу на 45%-50%) в осяжному майбутньому. При цьому інвестиції в енергоефективність можуть забезпечити зниження енергоемності та задовольнити зростаючий попит на енергоресурси при витратах втричі менших, ніж капіталовкладення, необхідні для будівництва нових генеруючих потужностей.

Вченими (Н. Спішков, А. Коновалов, М. Лукіних, В. Чайка, О. Шаблій та ін.) доведено, що об'єктом державного регулювання в галузі енергозбереження є відносини, що виникають у процесі діяльності, спрямованої насамперед на:

- ефективного використання енергетичних ресурсів при їх видобуванні, виробництві, переробці, транспортуванні, зберіганні та споживанні;
- здійснення державного нагляду за ефективним використанням енергетичних ресурсів;
- розвиток видобутку і виробництва альтернативних видів палива, здатних замінити енергетичні ресурси більш дорогих і дефіцитних видів;
- створення і використання енергоефективних технологій, енергоспоживаючого та діагностичного обладнання, конструкційних та ізоляційних матеріалів, приладів для обліку витрати енергетичних ресурсів та для контролю за їх використанням, систем автоматизованого управління енергоспоживанням;
- забезпечення точності, достовірності та єдності вимірювання в частині обліку вироблених і споживаних енергетичних ресурсів.

Зрозуміло, що усі промислові споживачі енергоресурсів зацікавлені у ресурсозбереженні, тому що суттєву частку в собівартості продукції складають саме витрати на енергоресурси. Узагальнення поглядів дослідників щодо проблеми енергозбереження як одного із напрямів екологічної стратегії країни (Д. Єрмаков, В. Кострицький, С. Кравченко, О. Матеюк, В. Медведев, М. Назарчук, В. Панов та ін.) дає можливість стверджувати, що в умовах постійного зростання тарифів на енергоносії прибутки промислових підприємств знижуються, тому, підвищивши ефективність використання енергоресурсів, підприємства зможуть зберегти конкурентоспроможність і не тільки на вітчизняному ринку, але в перспективі і на світовому ринку. Заходи з енергозбереження, хоча і вельми затратні, але в кінцевому підсумку окупають витрати на їх проведення та сприяють оздоровленню екологічного стану країни.

Досвід показує, що побутові споживачі енергоресурсів – населення – найчастіше зацікавлені в енергозбереженні, якщо вони при цьому мають можливість економити свої кошти на оплату ресурсів. Крім того, проведення окремих енергозберігаючих заходів в будинку та квартирі підтримується людьми, якщо це підвищує комфортність проживання і покращує мікроклімат в приміщеннях. Не можна

применшувати значення і таких стимулів нефінансового характеру, як турбота про стан навколишнього середовища і збереження природних ресурсів (Т. Гардашук, М. Гладкий, В. Кострицький, В. Медведев, М. Назарчук та ін.), які впливають на велику кількість громадян за умови достатньої їх інформованості щодо цієї проблеми. Щоб ресурсозбереження на рівні особистого споживання стало суспільною нормою, частиною побутової культури, необхідні значні зусилля з боку держави та інших зацікавлених осіб, спрямовані на формування громадської думки та створення різних стимулів для кінцевих споживачів енергії.

Отже, в ресурсозбереженні зацікавлені всі – як світова спільнота та окремі держави, так і споживачі ресурсів, включаючи населення.

Постановка завдання. Розглядаючи питання про природно-ресурсний потенціал України, слід відзначити його нераціональне використання у всіх сферах діяльності і зокрема в агропромисловому комплексі України, що є значною мірою наслідком екстенсивного характеру розвитку економіки, невідповідності між розміщенням природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу, у зв'язку з чим стає особливо актуальною необхідність оптимізації природокористування, оздоровлення його стану, обґрунтування основних напрямів, виявлення резервів і визначення шляхів підвищення ефективності використання природних ресурсів і особливо в його продовольчому комплексі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток агропромислового виробництва супроводжується майже повсюдним забрудненням мінеральними добривами, пестицидами та іншими агрохімікатами ґрунтів, поверхневих і підземних вод, а звідси продукції рослинництва і тваринництва. Ці фактори негативно впливають на природні умови життя людей, на якість природного середовища та здоров'я населення.

Забруднення навколишнього природного середовища, надмірна хімізація сільськогосподарського виробництва призвели до появи в складі харчових продуктів нітратів, радіонуклідів, пестицидів, солей важких металів та ін. [5, с. 9]. Якщо в продуктах харчування вміст цих токсичних речовин не перевищує гранично допустимі норми, їх споживання призводить до акумуляції в організмі цих токсинів і виникнення різних захворювань. Також забруднення навколишнього середовища негативно впливає на господарську діяльність суспільства, її ефективність, функціонування біосфери в цілому і продуктивність окремих природних і культурних екосистем, відновити потенціал навколишнього середовища, а особливо на людину як об'єкт природокористування. Встановлено, що нарощування промислового виробництва без належного еколого-економічного обґрунтування призводить до посилення ресурсної напруженості, виникнення цілого ряду екологічних проблем і прогресуючого зростання факторів «екологічного ризику». Серед них – забруднення атмосферного повітря. Основними причинами, які зумовлюють забруднення атмосферного повітря, є моральне і фізично застаріле технологічне та газоочисне обладнання, а в окремих випадках – відсутність газоочистки та автоматичного контролю за приладами, а також низька технологічна дисципліна.

Особливо важливою проблемою є розробка принципово нової екологічної стратегії соціально-економічного розвитку України, визначення пріоритетів у сфері екології на регіональному, місцевому рівні.

Досвід країн Європи доводить, що екологічна стратегія соціально-економічного розвитку країни базується на таких принципах: пріоритет екології над економікою; пріоритет екологічних критеріїв показників і вимог над економічними; раціональне поєднання ринкових і державних економічних та адміністративних інструментів і важелів регулювання екологічних відносин; оптимальне і взаємоузгоджене застосування методів галузевого та територіального управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища, перенесення центру ваги та відповідальності за рішення ресурсно-екологічних проблем на місцеві органи влади; інтеграція екологічного та економічного підходів до розвитку і розміщення продуктивних сил у єдиний еколого-економічний підхід шляхом розробки та застосування в практиці господарської діяльності еколого нормативів, показників, стандартів і вимог: чітке визначення державних, регіональних та місцевих екологічних пріоритетів на різні терміни прогнозування соціально-економічного розвитку та основних напрямів вирішення екологічних проблем.

Основними напрямками еколого-економічної політики держави з метою реалізації її сталого розвитку, на наш погляд, є такі як:

- урахування вимог екологічної безпеки при здійсненні структурної перебудови;
- формування якісної структури споживання на основі принципів раціональності та безвідходності;
- перехід до загальної системи платного природокористування;
- регіональний, а не галузевий підхід до охорони природи.

Здійснення екологічної політики в Україні доцільно проводити поетапно.

Перший етап – виконання екологічних заходів, спрямованих насамперед на відтворення генофонду, забезпечення виживання нації. Вони повинні включати забезпечення населення чистою водою, особливо питною, і чистими продуктами харчування, а також створення інформаційної екологічної служби. До другого етапу належить вирішення проблем відходів, а саме: переробка побутових промислових відходів з можливою їх утилізацією, переробка чи захоронення ядерних та токсичних відходів, прийняття законодавчої бази, яка б зробила переробку відходів економічно доцільною.

Третій етап – розробка і впровадження довгострокових екологічних програм, які повинні включати використання альтернативних джерел енергії, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій у всіх галузях промисловості та сільського господарства.

Основними шляхами підвищення ефективності використання природних ресурсів продовольчого комплексу слід назвати такі:

- моніторинг природного середовища;
- науково-обґрунтоване регіональне розміщення народногосподарського виробництва;
- здійснення заходів щодо екологізації виробництва;
- перехід від затратного до ресурсо- та енергозберігаючого господарювання;
- поглиблення регіональної спеціалізації;
- забезпечення оптимізації структури сільськогосподарських угідь;
- здійснення заходів з підвищення родючості ґрунтів;
- формування економічної збалансованості аграрного виробництва в регіонах з урахуванням їх природоресурсний потенціалу;

- дотримання вимог екологічної безпеки;
- застосування екологічно прогресивних технологій.

До пріоритетних напрямів вирішення економіко-екологічних проблем природокористування в АПК України можна віднести: облік територіальної неоднорідності і регіональних особливостей природних умов і ресурсів, проведення комплексу заходів у АПК, спрямованих на поліпшення стану навколишнього середовища, його оздоровлення (протиерозійні заходи, дотримання норм, термінів і технологій застосування мінеральних добрив і пестицидів, впровадження оборотних систем водопостачання, зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу тощо), впровадження альтернативних систем землеробства (органічна, біологічна, біодинамічна, екологічна), при цьому акцент ставиться на проведенні екологічної експертизи проектів, впровадження екологічного аудиту підприємств АПК, екологізація агропромислового виробництва, створення системи спостережень за впливом агропромислового виробника на навколишнє природне середовище та станом природи.

У більшості досліджень вчених-екологів, економістів (Т. Гардашук, М. Гладкий, Д. Лазаренко, Я. Співак, В. Чайка та ін.) наголошується на тому, що екологізація агропромислового виробництва – це насамперед впровадження ресурсозберігаючих, енергозберігаючих, мало- і безвідходних технологій в переробних галузях, альтернативних систем землеробства з обмеженням використання хімічних засобів для підвищення родючості ґрунту і захисту рослин, урахування можливостей природи до самовідновлення, і саме природоохоронні, екологобезпечні та ресурсозберігаючі напрями науково-технічного прогресу повинні бути пріоритетними. Можливості реалізації комплексу заходів у подоланні екологічної кризи та оздоровлення навколишнього середовища як на рівні країни, так і на регіональному рівнях визначаються в основному декількома факторами:

- економічний;
- науковий;
- технічний.

На жаль, дефіцит вітчизняного екологічного обладнання стримує інвестування природоохоронних програм і окремих заходів. Таке становище пояснюється обмеженістю як фінансових ресурсів, так і матеріальної основи їх реалізації, тому виникає необхідність створення єдиної системи регіонально-економічного регулювання та контролю за дотриманням екологічних стандартів, якості навколишнього середовища. Слід створити єдиний орган, який міг би ефективно і цілеспрямовано регулювати і контролювати процеси природокористування, відтворення, збереження, охорони та примноження природних ресурсів, навколишнього середовища в цілому, а також реалізацію заходів екологічного призначення відповідно до чинного законодавства.

До компетенції місцевих органів управління повинні входити заходи щодо реалізації стратегії охорони навколишнього середовища конкретного регіону, а саме: встановлення гранично допустимих норм забруднення, застосування економічних регуляторів природокористування (податкових пільг, субвенцій, дотацій, премій, компенсаційних та штрафних платежів за завдані збитки), введення обмежень на виробничу діяльність, пов'язану із забрудненням навколишнього середовища, визначення порядку екологічного страхування підприємств.

З метою впорядкування джерел фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні

необхідно створити цільові фонди охорони і відтворення природних ресурсів на підприємствах-природокористувачів, при місцевих і державному бюджеті з подальшою трансформацією цих фондів в екологічні банки.

Екологічні фонди можуть створюватися за рахунок різних джерел, а саме: амортизаційних відрахувань на відновлення природоохоронних об'єктів; податків на підприємства за забруднення навколишнього середовища; субсидій з бюджетів; внесків по страхуванню від екологічних аварій; добровільних пожертвувань та інших джерел.

Формування та реалізація еколого-економічної політики на перспективу має базуватися на необхідності взаємного узгодження екологічної та економічної концепцій. Без урахування екологічного чинника не можна вирішувати проблему сталого розвитку економіки, у тому числі її продовольчого комплексу [4, с. 27]. Це вимагає прийняття рішень з екологічної оцінки економічної політики, тобто визначення прямих і непрямих можливих наслідків проектів, оцінка варіантів співвідношення між економічною вигодою і можливим збитком навколишньому середовищу. Тільки такий підхід дає можливість визначити заходи щодо мінімізації негативних дій і сприяти позитивному впливу економічної політики на навколишнє середовище.

Організаційно-економічний механізм управління навколишнім середовищем, на думку вчених, повинен включати: економічне стимулювання ресурсозберігаючої діяльності; організаційні заходи, що забезпечують виконання природоохоронних заходів.

Серед основних природоохоронних заходів мають бути: реконструкція промислових підприємств, перехід на безвідходні і маловідходні технології, утилізація відходів виробництва, будівництво очисних споруд, газо- і пиловловлювачів; рекультивация порушених земель; організація моніторингу та єдиної державної охорони природного середовища та інші заходи.

Проблему раціонального природокористування, відтворення та охорони ресурсів природних ресурсів та стабільності збалансованого приросту сільськогосподарського виробництва можна вирішити тільки за таких умов:

- районування природних умов і ресурсів на основі всебічного їх дослідження;
- комплексна економіко-екологічна оцінка продовольчої ефективності природно-ресурсного потенціалу;
- забезпечення розширеного відтворення та охорони родючості земельних угідь;
- проведення комплексу природоохоронних (меліоративних, агротехнічних, організаційно-економічних) заходів.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки про те, нераціональне природокористування в агропромисловому комплексі України є значною мірою наслідком екстенсивного характеру розвитку економіки, невідповідності між розміщенням природоресурсного та соціально-економічного потенціалу отже стає особливо актуальною необхідність оптимізації природокористування та енергозбереження як одного із напрямів екологічної стратегії України, а також визначення шляхів підвищення ефективності використання природних ресурсів у країні і особливо в його продовольчому комплексі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Епишков Н.Е. Энергосбережение – базовая технология создания эффективного сельского хозяйства / Н.Е. Епишков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.energobser.com>, свободный.
2. Гардашук Т.В. Сучасний екологізм: теоретичні засади та практичні імплікації : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.09 «Філософія науки» / Т.В. Гардашук ; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2006. – 36 с.
3. Гладкий М.П. Трансформація смисложиттєвих орієнтирів за умов сучасної екологічної ситуації в Україні : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.09 «Філософія науки» / М.П. Гладкий ; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – 16 с.
4. Економіка промисловості України : зб. наук. пр. / ред: І.В. Дейнеко ; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2006. – 199 с.
5. Чайка В. Экономико-энергетическая оценка агротехнологий / В. Чайка // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2010. – № 3. – С. 9.
6. Шаблій О.И. Математические методы в социально-экономической географии. – М. : Мир, 1994. – 304 с.
7. Шаблій О.И. Социально-экономическая география Украины. – М. : Мир, 1994. – 606 с.